De opvang van joodse weeskinderen in Antwerpen na de Tweede Wereldoorlog

Veerle Vanden Daelen

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/cmc/806>

DOI : 10.4000/cmc.806

ISSN : 2684-3080

Éditeur

Fondation de la Mémoire Contemporaine

Édition imprimée

Date de publication : 1 janvier 2006

Pagination : 159-175

ISSN : 1377-1256

Référence électronique

Veerle Vanden Daelen, « De opvang van joodse weeskinderen in Antwerpen na de Tweede Wereldoorlog », *Les Cahiers de la Mémoire Contemporaine* [Online], 7 | 2006, Online op 01 octobre 2020, geraadpleegd op 30 octobre 2020. URL : <http://journals.openedition.org/cmc/806> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/cmc.806>

De opvang van joodse weeskinderen in Antwerpen na de Tweede Wereldoorlog

Veerle Vanden Daelen*

À un moment où le peuple juif a subi une saignée sans précédent dans l'histoire, chaque enfant sauvé constitue pour nous un trésor d'un prix inestimable, car c'est tout l'avenir de notre peuple¹.

De opvoeding en opleiding van een nieuwe joodse generatie werd na de catastrofe van de jodenvervolging en judeocide hét belangrijkste doel voor vele overlevenden. Elke organisatie of strekking binnen het jodendom had eigen ideeën en opvattingen over hoe joodse weeskinderen dienden opgevangen te worden en over welke opvoeding joodse kinderen moesten krijgen. Omdat de kinderen de toekomst vormden, de nieuwe generatie, waren dit soort discussies de meest hevige die na de bevrijding gevoerd werden. De besprekingen omvatten niet alleen sociale aspecten, maar ook religieuze en politieke. Wie zijn de groeperingen die de weeskinderen opvangen en opvoeden volgens hun specifieke aanvoelen van en ideeën over joods-zijn? Zijn dat groepen die vóór de oorlog al actief en belangrijk waren in de Antwerpse joodse samenleving? Zijn er vooroorlogse invloedrijke groeperingen die hierbij ontbreken?

Waar komen de wezen terecht en welke opvoeding krijgen ze?

Vóór de oorlog bestond er reeds een hele tijd een joods weeshuis in Antwerpen. Over de ontstaansgeschiedenis ervan is niet veel geweten. Waarschijnlijk ging het om een samenvoeging tussen 1907 en 1913 van

* Onderhavige studie maakt deel uit van een onderzoek naar de heropbouw van de Joodse gemeenschap in Antwerpen, dat uitmondde in een doctoraatsthesis aan de Universiteit van Antwerpen (2006). Dit werk gaat ter perse bij Aksant onder de titel *Laten we hun lied verder zingen*.

¹ American Jewish Archives (AJA), World Jewish Congress-files (coll. 361), H60/21, Conseil des Associations juives de Belgique, Résumé du rapport du Conseil des Associations juives de Belgique présenté à l'assemblée annuelle du 16 juin 1946 par la secrétaire-générale, Mlle S. Perelman, mai 1945 – juin 1946, p. 9 (Département enfance).

twee rond de eeuwwisseling bestaande tehuizen, het *Œuvre israélite des Orphelins et de l'Enseignement*, *Ancienne Société J. Gans* en de *Société philanthropique israélite pour Veuves et Orphelins*. Kort vóór de Tweede Wereldoorlog – het was in 1937 nog niet afgewerkt – kwam er nog een meisjesweeshuis bij in de gebouwen aanpalend aan het reeds bestaande weeshuis en de Tachkemonischool in de Lange Leemstraat. Het andere tehuis was immers uitsluitend voor jongens. Het weeshuis was geïntegreerd binnen de structuren van de Centrale, maar behield wel een autonome beheerraad. Een deel van de kinderen liep school op de Tachkemoni, anderen volgden godsdienstlessen bij de Israëlitische Gemeente *Shomre Hadas* in de Terliststraat. Voor *shabbat* en andere feesten gingen ze naar de synagoge van de Bouwmeestersstraat, de hoofdsynagoge van de *Shomre Hadas*. De gebouwen aan de Lange Leemstraat waren overigens eigendom van de Israëlitische Gemeente *Shomre Hadas*, die deze ter beschikking stelde van het weeshuis. De directeur aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog was de Duitse Siegfried Rothschild. Bij de Duitse inval op 10 mei 1940 werd het weeshuis tijdelijk gesloten, de kinderen werden ondergebracht bij familie (veel van de kinderen hadden nog een moeder). De kinderen kwamen langzaam terug, het tehuis werd heropend onder de leiding van de echtgenote van Rothschild, Rosi Rothschild-Kugelman. Na de razia's op de Belgische joden in september 1943, verhuisde de home in november 1943 naar Lasne, bij Waterloo. Met het verdwijnen van het weeshuis in Antwerpen verdween ook de laatste officiële joodse instelling in Antwerpen. De stad was nu officieel *judenrein*². Na de bevrijding moest alles opgebouwd worden, ook de voorzieningen voor de weeskinderen, een groep die door de jodenvervolgving en judeocide op tragische wijze gegroeid was.

In Antwerpen waren er na de oorlog twee weeshuizen, het beste bekend onder de naam van hun directeurs, Abraham Manaster en Jonas Tiefenbrunner. We bespreken beide homes en beginnen bij degene die eerst opgericht werd.

² S. Brachfeld, « Het Antwerpsche joodse weezengesticht, 1880-1943 », *Antwerpen. Tijdschrift der stad Antwerpen*, nr 4, 1989, pp. 141-149 ; *Id.*, *Ils n'ont pas eu les gosses*, Herzlia, 1989, pp. 45-69 (zie ook : *Id.*, *Ze hebben het overleefd. Het verhaal van het onderduiken en de redding van de helft van de Joden in België onder de Duitse bezetting, dankzij hun niet-Joodse medeburgers. Het verhaal van 500 Joodse kinderen die ingeschreven waren bij de Gestapo in Brussel, in 7 Joodse weeshuizen werden geplaatst, en de oorlog hebben overleefd*, Brussel, 1997, p. 161 sqq.).

De opening van een eerste weeshuis na de bevrijding

Pas in februari 1946 opende het eerste weeshuis in Antwerpen. In de home Finkelstein (vóór de oorlog een ouderlingentehuis) in de Generaal Drubbelstraat te Antwerpen werd door een comité, nauw verbonden aan de HISO (Hulp voor Israëlieten Slachtoffers van de Oorlog) – later opnieuw Centrale (Centraal Beheer van joodse Weldadigheid en Maatschappelijk Hulpbetoon) genoemd –, een weeshuis opgericht. Dit gebouw was eigendom van de vzw Moriah, een vzw van de joodse gemeente *Shomre Hadas*. De verhouding tussen het comité en de Antwerpse afdeling van de *Aide aux Israélites Victimes de la Guerre*, de HISO, leek enigszins op deze van vóór de oorlog toen het weeshuis opgenomen was binnen de structuren van de Centrale, maar een autonome beheerraad had³. De home was een absolute noodzaak om kinderen te kunnen weghalen uit niet-joodse families of instellingen: « *L'installation d'un "Home" pour enfants est d'une nécessité primordiale. Nous ne pouvons permettre que les enfants, qui étaient cachés depuis 1942 chez des gens non-Juifs, tout en reconnaissant notre gratitude envers ces gens d'avoir sauvé ces enfants du barbarisme allemand, seraient perdus pour la communauté juive et avec le temps, en se disant que cette Communauté n'a rien fait pour eux, les voir devenir eux-mêmes des anti-sémites* »⁴.

Antwerpen werd bevrijd op 4 september 1944. Waarom duurde het zolang vooraleer een joods weeshuis geopend werd? Als men het tehuis, net als vóór de oorlog, wou aansluiten bij de Centrale, moest men tot een akkoord komen met de *Aide aux Israélites Victimes de la Guerre* (AIVG) in Brussel. De grootste Amerikaanse geldschieter na de oorlog

³ De HISO is de Antwerpse afdeling van de *Aide aux Israélites Victimes de la Guerre* (AIVG), de nationale organisatie die zich tot doel stelde joodse slachtoffers van de oorlog te helpen en het te herintegreren in het sociaal-economisch leven. Over de AIVG, zie C. Massange, *Bâtir le lendemain. L'Aide aux Israélites Victimes de la Guerre et le Service Social Juif de 1944 à nos jours*, Bruxelles, 2002. Over de HISO, zie V. Vanden Daelen, *De heropbouw van de joodse gemeenschap in Antwerpen na de Tweede Wereldoorlog (1944-1960)*, doctoraatsthesis, Universiteit Antwerpen, 2006. De Centrale (Centraal Beheer van joodse Weldadigheid en Maatschappelijk Hulpbetoon, is de Antwerpse overkoepelende organisatie die zich bezighoudt met sociale hulpverlening aan Joden. Over de Centrale, zie M. Frey, *Een joodse solidariteitsbeweging te Antwerpen : de Centrale, 1925-1940*, licentiaatsverhandeling, RUG, 1975 ; A. Katz, *75 jaar Centrale. Armoede en uitsluiting... een uitdaging !*, Rotterdam-Anvers, 1995.

⁴ AJA, WJC-files (coll.361), D78/16, « L'installation d'un "Home" ... », nota 03/09/1945.

voor joden in België, het *American Joint Distribution Committee*, kortweg de *Joint*, centraliseerde immers haar middelen bij de AIVG te Brussel. De joodse gemeenschap in Antwerpen die voordien onafhankelijk was, had niet voldoende middelen om het zonder deze hulp van de *Joint* te redden. Maar de verhouding tussen Antwerpen en Brussel was niet zo goed. Ook in de kinderkwestie waren er serieuze meningsverschillen tussen de meer religieuze HISO-Centrale en de AIVG, waarin ook communisten zetelden. Ze hadden duidelijk verschillende opvattingen over de opvoeding van de kinderen: « *For months the delegate for the problem of children in Antwerp has been at loggerheads with the Brussels Child Care Committee, the latter being opposed to having the children of the orphanage attend the Tachkemoni school* »⁵. Dat zou dus de verklaring zijn waarom er niet eerder een tehuis in de Generaal Drubbelstraat geopend werd. Het *World Jewish Congress* (WJC) – een internationale organisatie die als doel heeft de joodse belangen wereldwijd te behartigen – stelde dankzij de gift van *Relief for Belgian Jews*, een comité met hoofdzakelijk uit Antwerpen gevluchtte joodse diamantairs in New York, het nodige geld ter beschikking voor de inrichting en opening van het tehuis. Hun actie zou de AIVG ertoe aanzetten om alsnog *Joint*-geld ter beschikking te stellen van deze eerste Antwerpse home.

De opvoeding in het weeshuis was nationalistisch-religieus: « *La concentration des enfants juifs avec les principes de "Kaschruth et Schmirat Shabbat"* [kaschruth betekent koosjer houden, *schmirat Shabbat* het bewaken van de Sabbat, van de religieuze principes] *a pour but d'éduquer ces enfants dans un esprit juif national, et de les préparer à leur établissement en Palestine, puisque nous sommes persuadés qu'en dehors de la Palestine il n'y a pas de place pour eux* »⁶. Dit tehuis vormde duidelijk één van de meest zionistische van alle joodse weeshuizen in België. Hun vertrek naar Israël, hun aliyah, in 1949 is het ultieme bewijs hiervan. In de tussentijd wenste men de kinderen in het tehuis een goede en zo zorgenloos mogelijke thuis geven in Antwerpen: « *Le séjour de ces enfants dans l'home [sic] nous permettra de rendre un peu à ces petits malheureux ce qu'ils ont perdu par la déportation de leurs parents*

⁵ AJA, WJC-files (coll. 361), D78/15, Report to Dr. A. Léon Kubowitzki, Headquarters, New York from Miss Sophie Perelman, Secretary, WJC Office, Brussels, 06/07/1945.

⁶ AJA, WJC-files (coll. 361), D78/16, « L'installation d'un "Home"... », nota 03/09/1945.

et parfois de frères et sœurs [sic], un peu de confort et de gaieté, ce que ceux qui ont pu se sauver sont bien redevables à ceux pour lesquels le sort a été plus cruel »⁷. Daarin lijkt de home in elk geval goed geslaagd. Krantenartikelen in de *Volksgazet* beschrijven het kindertehuis op heel positieve wijze⁸.

Het aantal kinderen in de home tussen 1946 en 1949 lag ergens tussen de 80 en de 90⁹. Ongeveer 15 volwassenen zorgden er voor de kinderen (1 directrice, 6 leiders, 2 naaisters, 4 schoonmaaksters en keukenpersoneel). In 1948 was voor het eerst concreet sprake van een migratie van het tehuis. Aanvankelijk legde Abraham Manaster alle contacten voor een migratie naar de Verenigde Staten. Hij reisde er zelfs naartoe om praktische voorbereidingen te treffen en contacten te leggen. Waarom dit plan niet doorgegaan is, weten we niet. In plaats van Amerika werd het een vertrek naar Israël. Het is mogelijk dat het bestuur van het tehuis dit een betere bestemming vond, maar zich daar een jaar voordien – in volle onafhankelijkheidsoorlog – niet aan wou wagen. In februari 1949 werd de overeenkomst gesloten met het Joods Agentschap – de in 1923 opgerichte zionistische organisatie – om de hele home, met staf en personeel inbegrepen naar Israël te verhuizen. De directie had er sterk op aangedrongen om de kinderen ook bij mekaar te houden : « *It would be undesirable from a paedagogical and psychological point of view to separate the children in Israel and we should like to preserve the existing familiar unity and to have the children lodged together [...]* In agreement with our previously expressed wish to preserve the family unit of our Home, the Committee would wish that the staff or at least the major part of it, who are since many years together with the children and possess all necessary qualities for their education, should leave together with the children and stay together with them in Israel. »¹⁰ De eindbestemming was Nitzanim. Het vertrek vond plaats op 20 september 1949¹¹.

⁷ AJA, WJC-files (coll. 361), D78/16, *ibid*.

⁸ Zie verder in dit artikel : « "Het grote gezin der Joodse Kinderen – Tehuis voor Joodse kinderen te Antwerpen", Reportage voor de *Volksgazet* door Ch. Faucheur », in *Volksgazet*, 29/10/1947.

⁹ YIVO, Territorial Coll. Belgium, RG 116, box 25.

¹⁰ Central Zionist Archives (CZA), L58/686, A. Manaster en J. Horowitz (Tehuis voor Joodse Kinderen, Antwerpen) aan Mr. Langer, 22/02/1949.

¹¹ Archives of the American Jewish Distribution Committee (JDC-NY), file 150.

De hele operatie werd een mislukking. De zware levensomstandigheden waarin de kinderen op de kibboets terechtwamen, waren niet te vergelijken met de "luxueuze" situatie die zij in Antwerpen gewoon geweest waren. Dat zag men toen ook heel snel in. De berichten kort na de migratie meldden onmiddellijk dat het geen succes te noemen was : « *Il paraîtrait malheureusement que les nouvelles concernant les enfants de ce home ne sont pas toujours aussi satisfaisantes qu'elles pourraient l'être ; il ne faut pas perdre de vue qu'ils avaient une vie particulièrement confortable à Anvers.* »¹² Sylvain Brachfeld vertelde over de situatie in Israël : « Die kinderen die het in Antwerpen zo goed hadden, hebben het hier niet goed gehad. Zij moesten halftijds werken en halftijds kregen ze onderwijs. De Jeugdaliyah, *Aliyath Hanoar*, organiseerde alles voor hen tot ze 18 jaar werden. Op die leeftijd werden ze gewoon weggestuurd. Ze moesten naar het leger, en ook al moesten ze nog maanden wachten vooraleer in het leger opgenomen te worden, ze werden toch reeds weggestuurd. Dat heeft velen getraumatiseerd. Één jongen pleegde zelfmoord in Nitzanim en enkele anderen vluchtten naar Haïfa, waar ze een diefstal pleegden en met de opbrengst van de gestolen goederen de boot terugnamen naar België. Die kinderen waren allemaal getraumatiseerd. »¹³

CCI-homes

Eind augustus-begin september 1945 opende het *Comité central israélite pour la Réorganisation de la Vie religieuse en Belgique* (CCI) een tehuis in Sint-Mariaburg. Het tehuis bood plaats aan een 40-tal kinderen, de meesten tussen 6 en 10 jaar oud. In 1946 kwamen er nog twee tehuizen bij, één in Antwerpen en één in Brussel. Het tehuis in Antwerpen was ondergebracht in de gebouwen van de Jesode Hato-raschool in de Lange Van Ruusbroeckstraat.

¹² YIVO, American Jewish Committee, 1918-1970s RG 347.7.1. FAD 1 box 6, Rapport sur la situation des Juifs en Belgique, 01/01/1951, p. 17.

¹³ Interview S. Brachfeld, 16/07/2004 (Herzlia).

"Het grote gezin der Joodse Kinderen" – Tehuis voor Joodse kinderen te Antwerpen. Reportage voor de Volksgazet door Ch. Faucheur

Een woonst waarin 80 kinderstemmen klinken

Een doodgewoon burgerhuis in een zijstraat in de buurt van de Berchemse statie. Is dat alles, denk ik, terwijl ik aan de bel trek ? Kunnen hier ruim tachtig kinderen met verzorgsters en verzorgers wonen ? En ik stel me voor, hoe die bijna honderd mensen daar dicht op elkaar gedrongen hokken en er als in kajuiten, twee, ja zelfs drie bedden boven elkaar staan. Men kan zich vergissen... Dit doodgewone huis blijkt namelijk geweldig diep te zijn en al die jeugd met haar leidsters en leiders blijkt niet in het minst gebrek aan levensruimte te hebben. Het huis is zó groot en zó doelmatig ingericht, dat het niet eens geheel bezet lijkt, terwijl het in werkelijkheid vrijwel vol is en er dus niet veel kinderen bij zouden kunnen [...].

Een huiselijk tehuis

[...] In de grootste zaal, waar een prachtige vleugel staat, zitten net de kleinsten om een leidster geschaard. Ze vertelt een sprookje en geboeid luistert de jeugd toe. Ze laat zich nauwelijks afleiden door de vreemde gasten. En inmiddels worden de tafels gedekt door de groteren. Eerst worden de plantjes, die de tafels tooien, in veiligheid gebracht. De tafelkleden worden keurig opgevouwen en maken plaats voor zindelijke tafellakens. Dan komen borden en koppen en wat er zo verder bijhoort op de dis. [...] Terwijl ze aan tafel zitten komt de verpleegster van het Tehuis eens kijken of alles in orde is. Wie zich niet erg lekker voelt, mag direct na tafel in het ziekenzaaltje komen. Daar staan drie bedden, waarin ditmaal twee overigens opgewekte patientjes liggen. Erge zieken kent men hier zelden. [...] Men tracht zoveel mogelijk aan het Tehuis het karakter van een grote woning te geven. De kinderen dragen geen uniforme kledij. Ieder kind kleedt zich zoals het kan met de kleren, die voor het Tehuis uit Amerika komen, met de kleren die hier worden aangekocht. Alle confectie-kleren worden trouwens zó veranderd, dat de kinderen er keurig in uitzien: geen slobberende broekspijpen, geen slordig hangende jurken of scheef zittende blouses ! [...]

Nazi-slachtoffers worden tot waardige mensen gevormd

[...] De leiders van dit Tehuis zijn er inderdaad in geslaagd deze jeugdige slachtoffers van het nationaal-socialisme een waardig, een stralend Tehuis in de beste zin des woords te geven. Hier wordt er in een vrijwel volmaakte geest van mensenliefde naar gestreefd, zoveel mogelijk te herstellen, wat een onmenselijke levensbeschouwing heeft misdaan. En uit dit Tehuis zullen vrouwen en mannen voortkomen, die het juiste besef zullen hebben van de rol, welke zij in de samenleving zullen moeten spelen. En daarom kunnen de buitenstaanders slechts de grootste bewondering hebben voor dit verheven werk van naastenliefde.

Het CCI had deze aparte tehuizen, met Amerikaans orthodoxe steun, opgericht omdat het zeker wou zijn dat de kinderen een degelijke religieuze opvoeding zouden krijgen : « *We wish to give to our children not only the utmost secular knowledge, but to provide them with a deep knowledge of jewish tradition and religion. They should become members of the jewish orthodoxy which has been so badly thinned out by the war. Our home is run according to the strictest religious principles.* »¹⁴ Dat het om een orthodoxe home ging, merken we ook aan de financiële handelingen van het CCI. Met *Pesach*, het joods paasfeest, en *Rosh Hashana*, het joods nieuwjaar, werden acties gevoerd. Het religieuze aspect was in deze acties prominent aanwezig. De opvoeding in de tehuizen was « *on a 100 % Torah-true basis and no political party is involved [...] The Agudath Israel watches that they should not be Mizrahi and the Mizrahi watches they should not be Agudath, but only Torah-true.* »¹⁵

De maatschappelijke assistente van het Ministerie van Wederopbouw die de home in de Lange Van Ruusbroeckstraat in 1947 inspecteerde besloot het volgende : « Ze zijn minder spontaan [dan de kinderen in de AIVG-tehuizen] en... gelukkig op hun manier. De kinderen worden er zeer streng orthodoxe [sic] opgevoed en komen weinig of nooit in contact met niet joodse kinderen. Het hoofddoel van deze opvoeding is hun voorbereiden voor Palestina [sic]. Alhoewel het tehuis beantwoord [sic] aan de essentiële voorwaarden tot aanneming, heerst er in het tehuis en over de kinderen een drukkende atmosfeer. »¹⁶ De idee dat de kinderen opgevoed werden met het oog op hun emigratie naar Palestina was gevoed door het feit dat de kinderen zo geïsoleerd leefden van de niet-joodse Belgische samenleving rondom hen. Zo lezen we over de drie CCI-tehuizen in het algemeen : « *La plupart des enfants élevés dans ces différents homes sont destinés à retourner en Palestine et ne sont pas éduqués et formés en vue de devenir des citoyens belges.* »¹⁷

¹⁴ Central Archives for the History of the Jewish People (CAHJP), CC-files, 1956 : Comité Central Israélite (Brussels, Belgium).

¹⁵ Yeshiva University Archives (YUA), Vaad Hatzala, 1939-1963, 13/1, Stephen Klein aan UNRRA (Parijs), 21/12/1946.

¹⁶ Ministerie van Volksgezondheid, Dienst Oorlogsslachtoffers, map tehuizen, Jesode Hatora – Beth Jacob.

¹⁷ Ministerie van Volksgezondheid, Dienst Oorlogsslachtoffers, map tehuizen, Comité Central Israélite.

In 1947 verbleven in totaal tussen de 120 en 150 kinderen in de drie tehuizen van het CCI. Rond de jaarwisseling 1948-1949 was dit aantal gedaald tot 90¹⁸. In 1948 deden 8 jongens uit de home van Antwerpen *aliyah* ; zij weken uit naar Israël¹⁹. We kunnen ervan uitgaan dat er hoogst waarschijnlijk invloed van Mizrachi-strekking leefde binnen de CCI-homes²⁰. Bovendien was ook de Agudath Israel (streng religieuze anti-zionistische organisatie) na de oorlog niet meer antizionistisch zoals voordien. In totaal emigreerden in 1948 20 kinderen naar Israël en andere landen of werden ze thuis opgenomen bij familieleden. Door deze daling van het aantal kinderen kon het CCI het tehuis in Sint-Mariaburg sluiten. Er werden echter niet veel kinderen geadopteerd door gezinnen die geen familiale banden met de kinderen hadden. Nochtans stond men hier wel voor open en was men ook enigszins verbaasd dat niet lukte « *even though there are Orthodox families in Antwerp, they do not wish to take in orphans or feel unable to do so* »²¹.

Naast de beheerraad van het CCI hielden ook de *Dames patronesses des Orphelins des Homes d'Enfants* zich bezig met de weeshuizen²². De Antwerpse Hélène Schreiber leidde deze organisatie sedert 1946. Ze zorgden voor cadeautjes bij joodse feestdagen en *Bar Mitzwoth*, gaven kleding en schonken geld voor de twee maanden vakantie elk jaar. Vanaf 1948 waren het deze dames die op zoek gingen naar een nieuw gebouw om de Antwerpse weeskinderen onder te brengen. Tot dan toe nam het weeshuis een vleugel in van de Jesode Hatoraschool in de Lange Van Ruusbroeckstraat²³. In februari 1950, enkele maanden na het vertrek van de "Manaster-kinderen", konden de "Tiefenbrunner-kinderen" hun intrek nemen in de gebouwen van de Generaal Drubbelstraat. Deze transfer was mogelijk gemaakt door de bemiddeling van Jecheskel Klagsbald bij de joodse gemeente²⁴. Ook de kinderen uit het CCI-tehuis in Brussel verhuisden naar de Generaal Drubbelstraat.

¹⁸ JDC-I, 178B/179A 3 en 4.

¹⁹ JDC-I, 178B/179A, 4, 15/11/1948.

²⁰ Mizrachi : religieus-zionistische groepering.

²¹ CAHJP, CC-files, 1956 : Comité Central Israélite (Brussels, Belgium), rapport CCI en report application #677 Comité Central Israélite, 28/10/1955.

²² Er bestond ook sedert februari 1950 een mannencomité onder leiding van B. Löwenthal. Zij deelden ook in de extra kosten, zoals herstellingen aan het gebouw en ze financierden mee de vakanties (CAHJP, CC-files, 1957: Comité central israélite (Brussels, Belgium), rapport CCI).

²³ JDC-I, file 178B/179A 4.

²⁴ CAHJP, CC-files, 1956 : Comité central israélite (Brussels, Belgium).

De bevolking van de home was geen constante. Er gingen kinderen weg en er kwamen er ook bij. Wie woonde er in het tehuis ? Voornamelijk oorlogswezens, evenzeer als kinderen die wel hun ouders of één van beide ouders hadden na de bevrijding. Onder hen vond je ook kinderen die in de jaren na de oorlog wees werden. Één van hen, geboren in Antwerpen in 1942, kwam aan in 1951, nog geen tien jaar oud. Zijn vader was in het Belgisch verzet actief geweest, gedeporteerd en overleden in Mauthausen. Zijn moeder was eveneens gedeporteerd, overleefde de kampen, maar overleed in 1951. Een andere jongen, geboren in Berlijn in 1937, kwam tijdens de oorlog met zijn moeder aan in Brussel. De vader was reeds vanuit Duitsland gedeporteerd. Tijdens de oorlog liet de moeder haar zoon onderduiken bij niet-joden. Zijzelf werd later gedeporteerd. Zowel de vader als de moeder overleefden de kampen niet. Na de bevrijding namen de grootouders van de jongen de voogdij op zich. Omdat zij beiden oud en ziek waren, brachten ze hun kleinzoon in 1950 naar een tehuis van het CCI.

Het terug thuis leven was voor vele kinderen om financiële, materiele of psychische redenen niet evident. Het *World Jewish Congress* (WJC) gaf niet alleen het geld voor de opening van een kindertehuis in Antwerpen, maar zette speciaal voor deze kinderen ook een *Foster Parents Plan* (FPP) op poten. De vertegenwoordigers van het WJC in België stelden lijsten op van kinderen die in aanmerking kwamen voor steun en verzamelden informatie over de kinderen die mogelijke pleegouders zou kunnen aanspreken. Deze dossiers met de identiteitsgegevens van de kinderen, een situatieschets over de toestand waarin het kind leefde, een beschrijving van het karakter en de interesses van het kind en een foto werden opgestuurd naar de VS. Maandelijks werd geld gestort en de kinderen en pleegouders schreven elkaar brieven. Het WJC meende dat het briefschrijven van deze kinderen met hun Amerikaanse pleegouders een grote hulp kon zijn aangezien velen van hen zonder enig ander overlevend familielid overgebleven waren : « *Il s'établit entre les filleuls et les parrains des relations épistolaires et autres qui donnent à l'enfant une attache dans le monde, un appui moral et matériel, qui pourront être d'une valeur inappréciable pour son avenir.* »²⁵

²⁵ AJA, WJC-files (coll.361), H57/2, A. Léon Kubowitzki (New York) aan Isaac Kubowitzki (Brussel), 19/11/1945.

Tussen de 100 en 200 kinderen hadden Amerikaanse pleegouders via het WJC²⁶. In april 1947 werd het FPP van het WJC, niet zonder enige problemen, overgenomen door de *Joint* en de plaatselijk door de *Joint* gesteunde organisatie AIVG. Het plan beperkte zich echter niet tot kinderen die naar hun ouders terugkeerden. Ook voor kinderen die in een joods pleeggezin of in een weeshuis terecht kwamen werden pleegouders gezocht. Dat was zeker zo voor een aantal kinderen in de CCI-tehuizen. In 1948 waren er ongeveer 20 kinderen in de CCI-homes met Amerikaanse pleegouders. Dit aantal viel terug tot 4 in 1958²⁷.

Een andere mogelijkheid voor half-wezen was ze in een weeshuis onder te brengen. Hoewel de tehuizen in eerste instantie voor wezen opgericht waren, kwamen er ook kinderen in terecht die wel nog één of beide ouders hadden. De ouders waren dermate verzwakt dat zij niet de zorg voor de kinderen op zich konden nemen. Het comité dat in 1945 de oprichting van het kindertehuis in de Generaal Drubbelstraat voorbereidde, beschreef deze situatie in haar argumentatie om het tehuis zeker ook voor niet-wezen open te stellen : « *Il faudra également placer dans l'home [sic] des enfants qui ont encore ou leur mère, ou leur père, et même les deux parents. La situation de centaines de Juifs est très critique. Encore tous les jours, des dizaines de Juifs qui ont pu se sauver en France ou en Suisse reviennent. La plupart ont des enfants et ne savent en revenant où les loger. À la pénurie d'habitations s'ajoute la pauvreté très grande de tous ces gens qui se sont vus enlever tous leurs meubles, et sont obligés de coucher avec leurs enfants par terre sans matelas et sans couvertures. Il y a également des femmes, dont le mari a été déporté, qui sont restées avec trois, quatre, cinq ou encore plus d'enfants. La situation de ces femmes surtout est désastreuse. Le secours que nous pouvons leur donner n'est pas suffisant pour donner à leurs enfants la nourriture nécessaire pour remettre [sic] ces enfants, qui ont déjà été privés pendant l'occupation allemande. Elles ne peuvent se permettre le luxe d'acheter quoi que ce soit pour remonter un peu leur ménage et c'est ainsi que très souvent les précautions élémentaires d'hygiène sont négligées. Beaucoup de ces*

²⁶ AJA, WJC-files (coll.361), J11/12, World Jewish Congress. Foster Parents Plan for European Jewish Children : « 1.120 children in homes & families are subsidized in various countries » ; World Jewish Congress. Child Care Division's Commitments in Europe.

²⁷ AJA, WJC-files (coll.361), H60/3, [WJC-vertegenwoordiger] aan H. Schreiber [dames patronesses home CCI Antwerpen], 13/06/1947 ; CAHJP, CC-files, 1958 : Comité central israélite (Brussels, Belgium).

enfants sont prédisposés à la tuberculose. Nous devons donc prendre également à notre charge plusieurs de ces enfants et les [sic] donner une place dans notre Home. Plus d'une de ces mamans sera ainsi soulagée et pourra accepter du travail pour pourvoir un peu dans ses propres besoins. »²⁸

Ook in het CCI-tehuis werden, zelfs in de jaren '50 nog vaak half-wezen, al dan niet tijdelijk, opgevangen. Hun ouders waren ziek en/of in een moeilijke financiële situatie.

Zo was er een kind wiens ouders de oorlog overleefden. Zijn vader overleed echter in 1950 en de moeder moest uit werken voor hun onderhoud. Een andere jongen kwam in 1955 in het tehuis terecht. Zijn vader was in Polen in 1941 nog vóór zijn geboorte geëxecuteerd. Moeder en kind werden later tijdens de oorlog gedeporteerd en overleefden de kampen. Als *displaced persons* kwamen zij in Antwerpen terecht, waar de moeder hertrouwde. Het gezin leefde in vrij benarde levensomstandigheden en stiefvader en -zoon konden het niet goed met elkaar vinden. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van de vele trieste geschiedenissen van de kinderen die in deze tehuizen terechtkwamen²⁹.

Aandacht voor de trauma's

Het besef dat onderduikkinderen, kinderen die een kamp overleefden en kinderen die tijdens de oorlog hun ouders verloren trauma's hadden kwam laat op gang. Dat gold zeker voor de medische erkenning ervan. Men beseftte wel heel goed dat de kinderen het heel moeilijk hadden met het oorlogsverleden, de kleinsten hadden geen herinneringen meer aan hun natuurlijke ouders, « maar er zijn er ook, die het juiste besef hebben van hetgeen is gebeurd en die zullen de droeve balast der herinnering door de tijden met zich slepen... [...] Daar staan ze nu voor ons, al die kinderen [van het Tehuis voor Joodse Kinderen van de Generaal Drubbelstraat]. Elk hunner vertegenwoordigt een tragedie. Er zijn er bij die al hun bloedverwanten, tot de meest verwijderde toe, hebben verloren. Ze hebben niets meer dan de zusjes en de

²⁸ AJA, WJC-files (coll.361), D78/16, « L'installation d'un "Home"... », nota 03/09/1945.

²⁹ CAHJP, CC-files, 1957 : Comité central israélite (Brussels, Belgium), rapport CCI, de beschrijvingen van beide kinderen staan op pp. 11, 14 en 17 (wij vermelden hen niet bij naam omwille van hun privacy).

broertjes van dit Tehuis, dat hun leven, hun wereld is. Soms ziet men weemoed in hun blik. Maar de leiders geven de kinderen geen gelegenheid tot somber gepeins. Steeds weer wordt hier voor afwisseling gezorgd [...] Wij voelden weer bij de laatste handdruk het leed, het nimmer te herstellen leed, dat vaak onbewust verscholen ligt in al deze zielen. Maar wij zijn heengegaan in het dankbare besef, dat hier een grootse poging wordt ondernomen om aan de jeugdige slachtoffers van Duitse onmenselijkheid weer levensvreugde te schenken. Hierin zijn de leidsters en leiders volkomen geslaagd, en aan dit prachtige werk zal het te danken zijn dat eens uit deze jongsten der concentratiekampen en uit deze jeugdige onderduikers, die hun leven in veiligheid moesten brengen, mensen zullen groeien, nuttige elementen van hun eigen nationale gemeenschap, van hun eigen volk en van onze ganse samenleving. »³⁰

Dit citaat uit een artikel van september 1947 over het Antwerpse weeshuis bevat heel veel elementen. De auteur wijst duidelijk op hoe de kinderen "getekend" zijn door de gebeurtenissen van de oorlog, dat in plaats van psychologische hulp er een soort "bezigheidstherapie" gevolgd werd en dat men probeerde het tehuis zoveel mogelijk een huiselijke sfeer te geven. Het besef dat de kinderen psychologische begeleiding nodig konden hebben om de gebeurtenissen – niet alleen tijdens over de oorlogsperiode, maar ook na de oorlog – te verwerken, was er toen nog niet. Pas vanaf begin de jaren '60 organiseerden de Service Social Juif, de opvolger van de AIVG, en de Centrale medisch-psychologische begeleiding³¹. Tekenend in dit verband is ook dat de Belgische Vereniging *Het Ondergedoken Kind* pas eind 1991 opgericht werd. Pas dan konden joodse onderduikkinderen, inmiddels opa's en oma's, over hun ervaringen spreken en verwerken wat zij tijdens de oorlog en zeker ook na de oorlog meemaakten. Deze late aandacht heeft veel te maken met de late medische psychologische erkenning van de trauma's.

³⁰ YIVO, RG 116, box 25, Ch. Faucheur, « Joodse Kinderen: Hoe zij gered werden », in *Volksgazet*, 02-03/09/1947.

³¹ H. Hellemans, "*Zij die verloren zijn zullen niet vergeten worden*" : pogingen tot herintegratie van de kinderen in de joodse gemeenschap na de Tweede Wereldoorlog. Een ideologisch debat, licentiaatsverhandeling, RUG, 2002, p. 142.

Beschouwingen

Ondanks nog bestaande communistische en socialistische joodse groepen, komen deze in Antwerpen niet ter sprake als het gaat over de kinderen. De verklaring hiervoor kan gevonden worden in een eenvoudig gegeven, met name hun assimilatorische en integrationistische ideeën. In Antwerpen worden uitsluitend religieuze weeshuizen opgericht. Ze waren zionistisch-religieus van Mizrachi-strekking, ofwel streng orthodox van Agudath Israel-strekking. Dat is een voor West-Europa bijzonder unieke casus. De situatie in Brussel zoals ze door de AIVG gecoördineerd werd, is veel meer het algemene beeld in West-Europa, waarbij de kinderen een zionistische, gematigd religieuze opvoeding krijgen. In de opvoeding van joodse weeskinderen in Antwerpen zien we eigenlijk het duidelijkste de richting in dewelke het Antwerpse jodendom zou evolueren tot vandaag.

Antwerpse joden hebben in ieder geval hun verantwoordelijkheid genomen om de joodse weesjes een joods(e) t(e)huis te bezorgen, en dat alles in een tijd van grote miserie, gebrek aan middelen en na een catastrofe zonder voorgaande.

Het weeshuis in de Generaal Dubbelstraat te Antwerpen.

© CAHJP

Op vakantie met het tehuis !

© CAHJP

Foto gemaakt in het kader van het *Foster Parents Plan*...

© A.IA